

JEWISH SUBURBIA BETWEEN PESSIMISM AND ESCAPE**LE FAUBOURG JUIF ENTRE PESSIMISM ET ÉVASION****MAHALAUA EVREIASCĂ ÎNTRE PESIMISM ȘI EVADARE****Dana MATEI**

Universitatea din Petroșani
Departamentul de Științe Socio-Umane
Strada Universității Nr. 20
E-mail: mra_radu@yahoo.com

Abstract

The city outskirts begin to represent a literary topic, especially during the period of the two World Wars. It was a time when an important number of Romanian and Jewish writers approach suburbia in order to present a new human typology, that of common, ordinary people, with no exceptional destinies, yet with deep experiences, sometimes rather violent, that nevertheless deserve to be turned to good account artistically. I. Peltz intends, thorough the characters of one of his most important novels (Calea Văcărești), to reveal the Jewish suburbanite whose life does not essentially differ from that of the Romanian ones, as it was described by authors like Carol Ardeleanu, George Mihail-Zamfirescu or Tudor Teodorescu-Braniște. At the same time, the novel may be interpreted as a counterpoise to the cultural image of the Jew in Romanian culture and literature.

Résumé

L'espace marginal de la ville est en train de devenir sujet de littérature surtout dans la période d'entre les deux Guerres Mondiales alors qu'un nombre important d'écrivains roumains et juifs abordent, du point de vue littéraire, le faubourg pour présenter aux lecteurs une nouvelle typologie humaine, des gens communs sans destins exceptionnels, mais aux sentiments intenses, parfois violents qui valent la peine d'être mis en valeur, artistiquement. I Peltz propose par les personnages qui succèdent tout un long d'un de ses romans représentatifs (Calea Văcărești), la typologie du faubourien juif d'entre les deux Guerres Mondiales, dont la vie n'est pas différente en dernière analyse, de celle des faubouriens roumains décrits par Carol Ardeleanu, George Mihail-Zamfirescu ou Tudor Teodorescu-Braniște. Sans avoir des intentions doctrinaires, le roman peut être interprété comme un contrepoids de la stéréotypie de l'image culturelle du juif dans la culture et la littérature roumaine.

Rezumat

Spațiul marginal al orașului începe să devină subiect de literatură cu preponderență în perioada interbelică, când un număr important de scriitori români și evrei abordează mahalaua pentru a prezenta cititorilor o nouă tipologie umană, cea a oamenilor comuni, fără destine excepționale, dar cu trăiri intense, violente uneori, care merită a fi valorificate artistic. I. Peltz relevă, prin personajele unuia dintre romanele sale cele mai reprezentative (Calea Văcărești), tipologia mahalagiului evreu interbelic, a cărui viață nu diferă, în esență, cu nimic de cea a mahalagiilor români descriși de Carol Ardeleanu, George Mihail-Zamfirescu sau Tudor Teodorescu-Braniște. Fără să conțină aspecte teziste, romanul poate fi interpretat ca o contrapondere la stereotipia imaginii culturale a evreului în cultura și literatura română.

Keywords: suburbia, serial destinies, cultural cliché.

Mots-clés: *faubourg, destins communs, cliché culturel.*

Cuvinte cheie: *mahala, destine în serie, clișeu cultural.*

Motto:

„Mahalaua este organul reproductiv al orașului. Aici se înmulțesc orătăniile și câinii. Aici trăiesc meseriașii, lucrătorii de fabrică, servitorii, spălătoresele și poeții. Aici se nasc copiii, animalcule murdare și chinuitoare, cu abundență biblică. Orașul propriu-zis nu face decât să consume. Toate marile începuturi de-acî, de la mahala, izvodesc: cântecele, cuvintele cu haz, și bolile. Fetele de lux, care decorează străzile luminate de globuri electrice, florăresele, cântărețele de pe la birturi și grădini de vară sunt copilele suburbiei”.

(Felix Aderca, *Domnișoara din strada Neptun*)

Introducere

Imaginarul mahalalei cu oamenii săi, cu obiceiurile și comportamentul specific acestui spațiu marginal a fost oglindit în literatura română cu preponderență în perioada interbelică, când orașul, prin continua sa extindere teritorială și dezvoltare economică, a devenit sursă de inspirație literară bogată pentru scriitorii români. Înainte de această perioadă, mahalaua nu constituia în literatură o temă distinctă în cadrul romanului citadin românesc, deoarece geografic vorbind, în componența orașului, în forma sa incipientă, se situa atât în proximitatea centrului, cât și la marginea orașului. Inițial, mahalaua nu avea înțelesul actual depreciativ, de cartier mărginaș, aflat la periferia unui oraș, cu nuanțe peiorative referitoare la populația specifică acestei zone, descriind un anumit tip de comportament vulgar, grosolan, brutal, prin opoziție cu bunele moravuri ale claselor avute din centru. Mahalaua desemna o parte de oraș fie centrală, fie îndepărtată de nucleul citadin, cu o structură administrativă ce copia reperele importante ale inimii târgului în jurul căruia se formează, contribuind la extinderea spațială urbană din care face parte. Până în preajma anului 1830, mahalaua definea cartierul, „indiferent dacă acesta era marginal sau central” spune Adrian Majuru (MAJURU, 2003, 8), iar George Costescu extinde această dată până în jurul anului 1866, cu treizeci și trei de ani mai târziu, perioadă în care, spune autorul, încă „mahalalele erau temeiul întregului oraș.” (COSTESCU, 2005, 35)

O grămadă de sate unul peste altul, în care casele moderne stau alături de maghernițe și bordeie, grădini frumoase lângă maidane, străzi podite pe sub care colcăie noroiul, trăsuri trase de cai de rasă sau dimpotrivă, de bivoli greoi înjuțați la căruțe ardelenesti, livezi înflorite și salcâmi albi de-a lungul podurilor, un context multicultural, în care apar costume turcești, dar și apusene, operă italiană, cofetării occidentale, într-un cuvânt, Rusie și Bizanț, Alger și Occident, așa se înfățișau Bucureștii pe parcursul secolului al XIX-lea.

În literatura română, Orașul devine subiect de roman încă de la începuturile cultivării acestui gen la noi, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, romanul fiind chiar de la început „citadin și bucureștean” (MANOLESCU, 1991, 92). Mahalaua însoțește orașul în toată această perioadă, pentru a se delimita de el în primele decenii ale secolului următor, când un număr mare de scriitori se inspiră prin excelență din mediul mahalalei, conturat acum precis în societatea vremii, mediu care va fi definit de către cei mai mulți, ca un univers închis, un spațiu geografic contrastant al civilizației citadine deja creată, noutate pe care o va propune literatura interbelică. (CRAIA, 1998, 143)

Mahalaua evreiască

În contextul literaturii interbelice, scriitorii români evrei abordează spațiul mahalalei surprinzând manifestări umane instinctuale, crude, violente adeseori, existențe cu nimic mai prejos prin intensitatea trăirilor de zona urbană a nucleului citadin. „Mediul suburban – spune Henri Zalis

– ne duce către o zonă întunecată a vieții și permanent încordată a existenței, dar și spre un spațiu al răzvrătirii sufletești și fidelității. Cum nucleul citadin este corupt de capitalism, periferia îndeplinește rolul unui baraj în calea abjecției și trădării.” (ZALIS, 1979, 51)

Încă de la începuturile Bucureștiului ca reședință domnească, se constată prezența multor elemente alogene care au dat farmec și culoare orașului. Richard Kunisch, pe la mijlocul veacului al XIX-lea, se arăta intrigat de amestecul de nații și de porturi pe care le vedea în cuprinsul orașului, întrebându-se retoric: „Cărei națiuni îi aparține această mulțime?”, diversificare etnică care se întâlnea și la nivelul mahalalelor. (MAJURU, 2006, 11)

Elementul etnic evreiesc a fost atestat din punct de vedere documentar în spațiul geografic românesc încă din secolul al XVI-lea, constituind alături de alte populații alogene un factor de propășire economică a orașului, care desființează o veche orânduire socială pregătind trecerea spre o nouă organizare modernă. Veniți ca refugiați dintr-o Europă antisemită care-i alungă de pe teritoriile ei, de la sud de Dunăre din orașele Imperiului Otoman, precum și din Polonia și Ucraina, s-au răspândit cu precădere în târgurile moldovenești și muntene, apoi în alte zone exercitând diverse ocupații, de la comerțul ambulant, meserii și meșteșuguri, la fabricarea băuturilor spirtoase, cămătărie și practicarea profesiilor liberale. Unul dintre motivele importante ale pripășirii alogenilor la noi a fost comerțul, în primul rând pentru că ocupația negustorească nu era un apanaj al autohtonilor, românii desfășurând un tip de comerț mai mult destinat necesităților imediate proprii, neimplicând, inițial, schimbul de mărfuri, într-o societate mai mult agrară, stadiu în care s-au aflat țările române. Unii autori justifică absența practicării negoțului la noi prin prisma valorilor religioase ortodoxe, românii refuzând cămătăria sau samsarlâcul, privindu-le drept „îndeletniciri care contraveneau valorilor ortodoxe după care ei se ghidau în viață”. (ZAMANI, 2009, 16)

În secolul al XVIII-lea, evreii se numărau printre neamurile deosebite ce alcătuiau populația Moldovei, fiind asemenea armenilor „supuși”, plătind anual o taxă și bucurându-se de deplină libertate religioasă, de construirea de sinagogi, ridicarea de școli și de practicarea negoțului: „Nu au altă îndeletnicire decât neguțătoria și să țină hanuri. Pot să-și facă sinagogi oriunde voiesc, însă nu de piatră, ci numai de lemn.” Libertate religioasă de care nu se bucurau turcii, cărora li se interzicea ridicarea de lăcașuri pentru practicarea cultului mahomedan. Dacă pentru secolul al XVI-lea datele despre evreii din București sunt puține, întrucât și numărul lor era infim, opt evrei cu numele lor fiind consemnați în documentele vremii din perioada domnitorului Mircea Ciobanul, numărul lor crește pe parcursul secolelor următoare, cu deosebire în prima parte a secolului al XIX-lea.

În mentalul colectiv românesc, figura evreului a fost încastrată în stereotipia imaginii negustorului prin excelență, ca și cum nu ar fi exercitat alte profesii, alături de celelalte etnii conlocuitoare. De altfel, în epoca medievală a țărilor române, negustoria, care implica schimbul și circulația mărfurilor, era în mâna tuturor străinilor și nu numai a evreilor: greci, turci și armeni. Dimitrie Cantemir observa că toți moldovenii erau meșteșugari și pune lipsa spiritului comercial al moldovenilor pe seama semeției și a trândăviei acestora “căci neguțătorii străini: turci, armeni și greci, pe care noi avem obicei de-i numim *gelepi*, au apucat în mână, din pricina trândăviei alor noștri, toată neguțătoria Moldovei ...”. Nu altfel au stat lucrurile în provincia muntenească.

Pentru secolul al XVII-lea, spune Frédéric Damé despre București, meșteșugurile și comerțul erau în mâinile sârbilor, denumire pe care românii le-o dădeau generic balcanicilor de religie ortodoxă ca și ei, fie că erau bulgari, sârbi, croați sau greci, dar și a străinilor, a celor care aveau religie diferită: turcii, armenii și evreii. Tot Damé spune că aceste preocupări “erau disprețuite și considerate servile” de către români. Cu date statistice și documente, Andrei Oișteanu, bazându-se pe catagrafiile efectuate în anii secolului al XIX-lea, a arătat că la crearea clișeului evreului negustor au stat la bază mai multe aspecte: unul cantitativ (numărul mic al negustorilor români), ponderea negustorilor evrei în rândul negustorimii, dar și ignorarea unui fapt important, și anume că numărul evreilor care practicau negoțul era mult mai mic decât al meseriașilor săraci. (OIȘTEANU, 2012, 109-191) Cu toate acestea, în mentalul cultural românesc, și nu numai, anumite idei preconcepute transmise prin tradiție au fost mai puternice în fixare decât realitatea aspectelor sociologice și economice.

Comerțul evreiesc însuflețea furnicarul străzilor mahalalei Văcărești, cu simigerii, ceainării, cafenele, tarabe și dughene cu haine vechi, evreii fiind mult timp furnizorii de vestimentație de tip „second hand”, marele depozit de astfel de lucruri fiind vestitul *La Taica Lazăr*. Negustorii ambulanzii de haine vechi, numiți telali, colindau mahalalele cu un sac pe umeri în căutare de mușterii: „Stârneau zgomot în mahalale. Câinii îi lătrau, iar uneori băieții mai obraznici strigau după ei, ca răspuns la „haini vechi”:- Ia-l pe tactu de urechi!” (DOICESCU, G., 2008, 20). Cartierul evreiesc, delimitat de cele două căi, Dudești și Văcărești, a adăpostit multă vreme, ca pe o insulă naufragiată, o lume pestriță, compusă din vânzători ambulanzii, negustori, cerșetori, cămătari, dughenari, prostituate, o lume smulsă din uitare de scriitorul I. Peltz în romanul său *Calea Văcărești*. Cartierul opus mizeriei evreiești se întindea pe străzile Sfânta Vineri și Stelea, unde aristocrația evreiască și-a ridicat casele, punând o delimitare fermă față de cei mai puțin răsfațați de soartă: „Casele ridicate aici pe vechi locuri boierești, sunt curate, luxoase, și în multe din curțile pavate cu asfalt, stânenii de lemne parcă-și bat joc de amenințările iernii.”

Mahalaua evreiască a lui I. Peltz nu diferă în substanță de descrierea mahalalelor românești făcută de scriitorii români interbelici ca Vasile Demetrius, Carol Ardeleanu, George Mihail Zamfirescu, Tudor Teodorescu-Braniște sau Ion Călugăru care au evocat latura mai puțin idilică și poetică a acestui spațiu, insistând mai mult pe coordonata existențială a oamenilor săi care se zbat în lipsuri materiale și nevoi, în încercarea de a-și depăși condiția, soldată mereu cu eșecuri. Întâlnim aceeași umanitate în luptă cu aspectele cele mai dureroase ale vieții: decăderi, ratări, sinucideri, vise neîmplinite, speranțe deșarte, morți cumplite, resemnări amare, în limitele unei îngrădiri teritoriale și sociale, din care salvarea este cu puțință doar prin moarte. Pe I. Peltz nu l-au interesat elementele de decor exterior, succesiunea anotimpurilor, detaliile arhitecturale ale locului, strigătul câinilor care dau culoare și sonorizează atmosfera particulară a cartierului, vorbirea specifică a mahalagiilor evreiești ce nu diferă cu nimic de cea a locuitorilor din alte mahalale românești, vestimentația localnicilor sau insistența pe descrierea sărbătorilor specifice evreiești.

Evreii care populează Văcăreștii și Dudeștii sunt păstrătorii fideli ai datinilor religioase moștenite din strămoși care dau în continuare iluzia apartenenței la o comunitate distinctă, omogenă, opusă elementelor eterogene din afara ei. Mahalaua a fost mereu văzută ca un fel de ghetou spiritual și material din care nu este cu puțință evadarea. În anul 1933, când *Calea Văcărești* a văzut lumina tiparului, romanul lui Peltz a fost interpretat ca o „replică oarecum polemică” (MORAR, 2006, 99) la romanul lui Cezar Petrescu din 1929, *Calea Victoriei*, perimetru al lumii opulente a centrului bucureștean, al afaceriștilor și al îmbuibăților vremii, cu femei elegante și lux citadin. Prin fluviul de personaje care se perindă în paginile cărții, Peltz arată și reversul, existența reală și palpabilă a altei fațete a umanității citadine, cea a dezmoșteniților soartei, la fel de interesantă și umană, care merită să fie transfigurată literar și situată ca nivel de interes alături de clasa socială a potențaților vremii, această lume a existat și autorul își face o datorie morală de a o salva de la uitare.

Astăzi, perimetrul străzilor Negru-Vodă, Olteni, Mircea-Vodă, Traian, Făurari, Labirint, Legislatorului, Văcărești și Dudești a dispărut de pe harta geografică a Bucureștiului în urma demolărilor din anii '80, în vederea construirii unui oraș socialist, dar supraviețuiește ca un document literar și artistic pentru o lume naufragiată ca pe o insulă de restul teritoriului citadin. Lumea care apare înfățișată în paginile cărții, Peltz a cunoscut-o bine, de altfel, autorul s-a ridicat din rândurile ei, nu a fost nevoie să inventeze marea aglomerație de personaje care abundă în paginile cărții sale.

Întrebat de poetul Aron Cotruș despre existența reală a eroilor cărții, Peltz i-a răspuns: „Au existat. Bineînțeles că personajele cărții au fost transfigurate. (Nici că se putea altfel.) Dacă romanul are elemente autobiografice? Are! De altminteri opera cărui autor din literatura noastră, ca și din cea universală, nu conține și elemente autobiografice? Pe oamenii care circulă prin carte i-am cunoscut îndeaproape, foarte îndeaproape. I-am cunoscut în variate împrejurări; i-am cunoscut și în împrejurări *deosebite*. De copil am luat parte la zbuciumata lor viață. Adolescent fiind, am încercat

o imensă milă pentru existența lor lipsită de bucurii. Iar în anii tinereții m-am hotărât să le descriu viața, într-o carte.” (PELTZ, 1974, 190-120)

Cărțile sale se leagă astfel, organic de biografia sa, așa cum a mărturisit-o de atâtea ori: „Opera exprimă pe autor Cred că biografia sa autentică o aflăm în creația artistului. Nici un critic oricât de înzestrat ar fi, nu poate realiza substanța unui roman, când îl desprinde de cel care l-a scris.” (Peltz, 1969, 5). Într-un articol publicat în revista *Gazeta evreiască*, scriitorul recunoaște predilecția pe care a avut-o pentru categoria umană a învinșilor, a celor sărmani, dar și pentru oameni, în general. „De ce m-am ocupat numai sau aproape numai de cei de jos? (Așa cum se pretinde!) Recunosc că inima mea a bătut cu inima celor înfrânți, celor căzuți, celor lipsiți de bucurii-ideale și pământești. Recunosc că pe aceștia i-am studiat mai bine. Dar nu e adevărat că numai pe aceștia i-am fixat în cărți. M-a interesat omul, sub toate aspectele lui și, mai ales, în momentele sale cruciale: în suferință, în dragoste, în fața morții, în desperare... .” (LĂZĂRESCU, 2005, 108)

Între pesimism și evadare

Cartierul cu oamenii lui din Calea Văcărești reprezintă adevăratul personaj principal din roman, cu toate că evenimentele din mahalaua preponderent dominată de populația evreiască și de reperatele caracteristice sărbătorilor și instituțiilor ei specifice (numeroase societăți de binefacere și întrajutorare, temple destinate cultului mozaic, ceainării, mici prăvălii) sunt văzute prin ochii copilului Ficu, care asistă neputincios la dramele din familia sa, dar și la cele ale conaționalilor săi, drame care marchează inerent și fatal traiectoria lor prin viață.

Încă de la începutul romanului se instalează atmosfera cenușie de toamnă bacoviană, fără speranțe și fără viață de care va fi impregnată însăși esența cărții: „Ziua nu se sfârșise. O zi rece, covârșită de tristețe și de miresme tari. Toamna poposise prematur în oraș. Cerul avea culori de pâclă, vântul băntuia acoperișul și plutea în aer o durere fără început - ca în preajma războiului, sau după o grăbită evacuare a unui ținut obscur. Pe obrajii trecătorilor zâmbetul îngheța subit. În casă lumina scădea.” În cartierul Văcărești, toate anotimpurile sunt cenușii, iar tristețea devine nota definitorie a cărții, ceea ce l-a făcut pe criticul E. Lovinescu să afirme că „Peltz este cel mai mare producător de tristețe din literatura noastră, o tristețe pur spirituală, scoasă nu din boală sau mizerie, ci din conștiința caducității individuale și universale.” (LOVINESCU, 1989, 197)

Actori fără roluri în continuă goană după un angajament, spălătorese cu ziua, hamali de ocazie, comisionari, peșitoare, doctori săraci, plasatori comerciali la firma Rata, vânzătoare de ață și cremă de ghețe, cizmari, cusătorese, mici negustori, văduve, covrigari, avocați fără procese, intelectuali anarhiști săraci, chelneri la cârciumile din centru, bătauși, prostituate, nebunii locului trăiesc de azi pe mâine, în lupta cu sărăcia și cu greutățile vieții. Nimeni nu e fericit, toți, fără excepție, sunt bolnavi trupește sau sufletește, astfel încât cartea închide în paginile sale o mărturie a omului destinat pe acest pământ la suferință perpetuă.

Destinul familiei în care trăiește Ficu, un copil de 12 ani, reprezintă centrul narațiunii în jurul căreia gravitează un întreg alai de personaje episodice. Esther, mama lui Ficu și cusătoreasă de cămăși pentru magazinele de pe Bărăției, este imaginea contopirii lucrului cu obiectul activității sale -mașina de cusut- de care depinde supraviețuirea familiei, imagine cu care este identificat personajul până la răpunerea sa de o boală incurabilă. Bătrâna Leia, mama Estherei, asistă neputincioasă la chinurile și ravagiile bolii în trupul fiicei, dar și la neîmplinirile celorlalți fii ai săi: Paul, agent comercial ambulant, moare de epilepsie, un alt fiu, Rubin, plecat la război, va avea parte de un sfârșit puțin eroic, dar dureros uman căzând victimă a tifosului exantematic. Haike, fiica cea mare, își duce veacul robotind treburile casei, veșnic panicată de greutățile familiei.

Pe Calea Văcărești, condiția materială a oamenilor se măsoară după deținerea unei proprietăți imobiliare, astfel că bogații cartierului erau puțini la număr. A deține casă proprie, eventual un cățel cu fundă reprezenta un motiv de mândrie, de aroganță în fața calicilor majoritari care de-abia își puteau duce zilele. Nici ei nu sunt scutiți de anumite tare comportamentale: farmacistul Haimsohn („are birjă”, exclamă admirativ unul dintre personaje) vinde semenilor săi ca

paleativ miraculos pentru toate bolile “câteva grame de acid salicilic într-un litru de spirt alb”, Albert Zwabel, negustorul de antichități și președintele numeroaselor societăți de binefacere, “vestit pentru candrea lui fără leac”, cere la nunți să fie ovaționat cu un puternic „Trăiască!”. Mahalaua îl consideră pe Șulăm Șolt de-a dreptul bogat pentru că și-a ridicat pe strada Traian odăi date spre închiriere, dar un avid păzitor al câtorva ciorchini de struguri și pomi fructiferi din care “își amintește bine că de două ori a gustat din struguri și o dată din gutui”. Fostul croitor Kramer, îmbogățit în timp și devenit proprietar de case, are convingerea că fiecare salut costă bani.

Pentru locuitorii mahalalei evreiești fericirea se măsoară cu porția, cu tainul de mâncare greu procurabil în acest univers sărman, în care banii nu își fac mai deloc drum în casele oamenilor. Actorul Hună mănca rar, râdea rar, suferea de toate lipsurile posibile și ... fără nicio vină. O pianistă scheletică și mioapă postește cu zilele dând lecții de pian copiilor micilor burghezi din cartier pentru a-și ține în viață soțul paralizat. Răfuielile între femeile mahalalei se soldează cu blesteme care conțin în cuprinsul lor tot tema foamei: „Fă calico, fă afuriso! Crezi că nu știu că mânânci o dată pe săptămână, schelet ce ești!”

Ai senzația că au fost aruncați și lăsați în voia soartei în acest ghetou evreiesc toți oropsiții, necăjiții orașului, nebunii și diformii, ratații și oboșiții de viață, încât la un moment dat, Peltz a fost catalogat un „depresiv”, o constatare nu departe de adevăr, coroborată cu o anumită înclinație temperamentală și cu o trăsătură caracteristică a umanității cercetate. (Ardeleanu, 1966, 7)

Soluția? Evadarea prin toate formele posibile: cârciuma lui madame Cearnă, cafeneaua din bazar, încheierea de căsătorii rentabile financiar, dar sortite eșecului sentimental, sau ținuturile exotice ale Americii, Africii și Indiei. Cârciuma oferă doar uitarea de sine, de toate și de toți, prăbușirea într-un întuneric efemer din care ești forțat să revii la fel de panicat, nesigur: „E singurul lor viciu, unica lor evadare din necazurile existenței, aceste ceasuri închinat cafelei”. Căsătoria? O afacere, un mijloc posibil de a transforma visele în realitate. Așa consideră Rubin că se va întâmpla cu banii primiți de pe urma căsătoriei cu urâtica Ety. Școala de dans pentru care și-a sacrificat adevărata iubire pentru o altă fată nu-i transformă visul în realitate, proiectul urzit se surpă datorită concurenței neloiale. Prin căsătorie se intră în ritmul standard al unei vieți obișnuite, se sparge pentru o clipă monotonia zilelor cenușii, dar nu este un moment de fericire maximă, doar o trecere oficială în rândul necăjiților din cartier. Așa se explică la finalul cărții lacrimile lui Haike, mătușa lui Ficu, lacrimi care nu redau bucuria pentru împlinirea tânărului prin căsătorie, ci mai degrabă, o confirmare a curgerii vieții în această lume, o colivie din care nimeni nu scapă. La fel cum a fost viața pentru ea, o robotire continuă pe altarul miciei ei gospodăriei din strada Traian.

Dintre toate personajele cărții, Ficu ar fi putut fi prin calitățile sale un învingător, cu un destin ce iese din serie. Așa îl simte lectorul pe martorul tăcut la evenimentele din casele mahalalei evreiești, unde nicio taină nu poate fi ascunsă, pereții subțiri ai caselor nu constituie o piedică pentru aflarea intimităților. Dotat cu o sensibilitate bolnăvicioasă, legat intim de figura mamei, care-i guvernează mișcările, gândurile și existența, copilul este sufocat de dramele familiale. Cu un tată mai mult absent, care pendulează între cabaretul de noapte și cârciuma lui Cearnă, venind acasă numai ca să doarmă, indiferent la boala soției și la creșterea copilului („niciodată nu l-a sărutat tata” își amintește Ficu), asistând neputincios la moartea unchiului Paul, a mamei, a bunicii Leia, copilul „are un cap de bătrân, ochi lucizi, frunte însemnată cu numeroase cute, buze strâns ermetic”. Singura posibilitate de răzvrătire este evadarea și Ficu nu pregetă să fugă de acasă pentru a-și face un rost în lume. Adus acasă de la gară, îi mărturisește mamei sale că a vrut să plece în America. Deși are veleități literare, scrie poezii ca și personajul Ioină din *Foc în hanul cu Tei*, ține conferințe savante la Cercul cultural despre Kant și Eminescu, lui Ficu îi lipsește energia, determinarea. Prea multe destine triste i-au marcat existența, astfel că va confirma, odată cu însurătoarea, tiparul egal al oamenilor din cartier.

În aceste condiții, America și ținuturile exotice reprezintă puntea de salvare a tuturor coreligionarilor lui Ficu, visul lor suprem de înavuțire, speranța de a-și face un rost în lume, ultima barcă de salvare în care mulți nu întârzie să se urce: „America a fost de ani de zile un miraj pentru întreaga lor familie. Și nu numai pentru familia lor: în fiecare atelier mucegăit încerca vreunul visul;

în fiecare pat sărac din cartier adormea evreul cu imaginea pământului fabulos în care se va îmbogăți și va trăi omenește. Toată Calea Văcărești, întreaga Cale Dudești, străzile Traian și Raion, Bradului și Câmpoduci, Olteni și Mircea-Vodă - cartierul de la un capăt la altul creștea în dorul Americii atotezvăuitoare.” Moriț, un alt unchi al copilului, ia drumul spre San Francisco, ținutul pe care îl vede aducător de noroc. Fiul văduvei Katz e de mult timp profesor în India, fiul cel mare al mătușii Haike vinde ghetete negrilor din Africa, o fiică a croitorului Feldman a cutreierat în chip de aventurieră plantațiile de cauciuc din America de Sud.

În cartier nu întârzie să parvină vești alarmante despre sperata căpătuire a celor plecați: Moriț e mai sărac ca niciodată, a avut chiar o tentativă de sinucidere în urma fugii uneia dintre fiice cu un avocat creștin, despre fiul văduvei Katz nu se știe nimic, un altul despre care se zvonea că deține o clădire cu opt etaje, se află că puțin i-ar mai fi lipsit pentru achiziționarea ei. Și dacă nici America nu mai reprezintă o certitudine pentru dorința de realizare, de puțință de evadare, zadarnic este totul.

Despre această zădărnice, acest pesimism constant al personajelor lui Peltz vorbește G. Călinescu atunci când spune că o interpretare a lor „după o psihologie de manual e capabilă să ne ducă la încheieri absurde.” (CĂLINESCU, 1967, 210) Drept pentru care propune ca scriitorul să fie văzut din alt unghi în care a excelat, și anume după darul de a vedea oamenii: „Enorma aglomerare de persoane începe să devină un privilegiu al scriitorului, care procedează balzacian, introducând toate figurile posibile într-o carte, spre a ne familiariza cu ele și tratând apoi în fiecare operă nouă un chip care stătuse până atunci în umbră, sub diferite nume”. (idem, 210)

Scriitorul are meritul de a impune prin mulțimea de personaje care defilează în paginile cărțile sale o anumită tipologie umană, cea a omului obișnuit, cu urcușurile și scăderile sale, cu trăirile, speranțele, deziluziile pe care le încearcă, chiar dacă aici este vizată minoritatea evreiască, ele se pot transpune oricărei comunități umane. Deși fiecare personaj se individualizează prin detalii caracteristice, romanul, în totalitatea lui, este o frescă a unei umanități pe care scriitorul o evocă cu compasiune și înțelegere. În acest sens, criticul literar Valeriu Râpeanu a remarcat că „oamenii din *Calea Văcărești* mai ales par un singur personaj purtând aceleași neliniști, pradă acelorași frământări, acelorași zbuciumări, chinuți de aceleași complexe și de aceleași fantasme” (RÂPEANU, 1985, 221-222). Poate că este prea multă resemnare și pesimism în paginile cărții, oamenii lui Peltz nu au valențe eroice, destine de excepție, suișuri pe scară socială și publică, prea mult seamănă între ele destinele lor umane care se reduc la același numitor comun: capitularea în fața vieții. În scrierile critice dedicate operelor scriitorului, se vorbește despre contribuția semnificativă a autorului la cimentarea definiției tipologiei învinsului (RÂPEANU, 1985, 223) și despre prototipul omului mediocru (LĂZĂRESCU, 2005, 184). Și totuși, o singură dată sunt revoltați și atunci izbucnesc violent, ca formă de apărare și își manifestă nedumerirea, stupoarea, durerea. Peltz evocă în notații de factură jurnalistică atmosfera din perioada primului război mondial în mahala, care seamănă foame, durere, moarte în familiile evreiești din care au plecat pe linia frontului bărbații și tinerii.

Nevoile și lipsurile sunt la ordinea zilei cu spectacolul femeilor tremurânde în frigul iernii așteptând pâinea de mălai în fața brutăriilor, cu vânătoarea de oameni prinși de administrație în centru și obligați să curețe zăpada, loviți cu nepăsare în cazul în care se opuneau, cu restricțiile de tot felul, dar și cu izbucnirea, după încetarea războiului, unor elemente de coloratură antisemită. Este semnificativ episodul atacului antisemit asupra cartierului evreiesc care se soldează cu răniți și spargerea prăvăliilor evreiești, o manifestare a cărei explicație oamenii ghetoului nu o înțeleg: „Aici sunt exploatații evrei, magnații industriilor și comerțului, îmbuibații și ticăloșii care nu cred în nimic? ... Aici, unde lumea-i săracă, prăpădită, necăjită?” Aceeași puternică nedumerire pe care o manifestă soldatul Ițic Ștrul din nuvela lui Rebreanu, care alege să-și pună capăt zilelor ca ieșire dintr-o situație complicată: antisemitismul superiorului, dilema căprarului Ghioagă zbatându-se între sentimentele de prietenie pentru Ițic și ordinul comandantului de a-l determina pe acesta să dezerteze, și nu în cele din urmă, tribulațiile soldatului evreu care îl împing spre suicid.

Socialistul Marcu explică ascultătorilor săi că atacatorii din mahala și-au greșit ținta: „Cine să le spuie lor că n-au dreptate; că vinovați de toate câte suferă nu sunt evreii din Văcărești sau Dudești; că oligarhia capitalistă a unei țări are interese materiale identice cu oligarhiile capitaliste de pretutindenea; că, prin urmare, proletariatul are, de asemenea, interese perfect identice în toate țările; că, în sfârșit, ceea ce fac ei e o copilărie?”

Încheiere

Și alți scriitori au încercat să înfățișeze fizionomia cartierului evreiesc, precum Mihail Sebastian în romanul *De două mii de ani* sau Ury Benador în *Ghetto veac XX*, dar aceștia fie caută soluții pentru rezolvarea problemei iudaice, fie folosesc retorismul și discursivitatea, meritul lui Peltz, din această perspectivă, fiind acela „de a nu fi rătăcit în descifrarea unor sensuri metafizice sau mistice privind destinul colectivității evreiești.” (ȘERBU, 1971, 86)

O încercare de monografiere a ghetoului evreiesc va fi realizată și de scriitorul Ion Călugăru în romanul *Copilăria unui netrebnic*, unde pe lângă prezentarea mahalalei moldovenești evreiești, se vede mai pregnant, decât a făcut-o Peltz, insistența asupra reprezentărilor mitologice și populare care hrănesc mentalitatea oamenilor. Latura biografică este la fel de prezentă, se urmărește, ca și la Peltz, procesul de formație interioară a copiilor, dar Buiumaș al Țiprei nu are factura pesimistă a lui Ficu. Dimpotrivă, mezinul Țiprei este determinat să își găsească calea în viață prin învățatură pentru a ieși din climatul apăsător al cartierului evreiesc din apropierea târgului Dorohoiului.

Romanul lui Peltz, prin personajul Ficu, îmbogățește galeria de personaje-copii din literatura română, putând fi considerat un bildungsroman, deoarece urmărește evoluția copilului de la doisprezece ani până în pragul maturității. O copilărie mai puțin zburdalnică, tristă și încărcată de consumarea dramelor din jurul său care îi marchează sensibilitatea, făcând din el un copil matur, îmbătrânit prea de timpuriu. Însă romanul lui Peltz, în totalitatea lui, surprinde prin galeria de personaje care alcătuiesc ghetoul evreiesc, fiecare dintre ele își face din simplul act de trăire a vieții o încercare de a se împăca cu soarta, care echivalează, în ultimă instanță, cu o atitudine plină de curaj. Peltz excelează în evocarea atmosferei cartierului, cu oamenii săi în veșnică mișcare, trăind cu demnitate ca într-o mare familie ce participă la momentele importante ale vieții: logodna, nunta, priveghiul sau înmormântarea. Mesajul cărții ar putea conduce spre concluzii pesimiste asupra vieții, de pildă, că „ființa umană e condamnată definitiv la nefericire, iar zbaterea ei pentru a-și împlini speranțele, idealurile e zadarnică.” (MORAR, 2006, 101)

Cartea lui I. Peltz poate fi considerată o contrapondere la imaginea lumii și a personajelor evreiești cu care literatura română a contribuit la făurirea unei stereotipii tipologice în mentalul colectiv românesc. În secolul al XIX-lea, personajelor evreiești li se atribuiau aproape mereu profesii care prin natura lor atrăgeau antipatia generală a oamenilor, ele fiind de regulă negustori, cămătari, cârciumari, bancheri, în orice caz, au fost privite dintr-un unghi din care lipsea empatia, personajele evreiești fiind prezentate în perpetuă goană după profituri bănești și îmbogățire materială.

În susținerea acestei idei, se află un întreg sinoptic de personaje: de la figura respingătoare a negustorului-cămătar evreu, Chir Costea Chiorul, din romanul lui N. Filimon, la imaginea orândarului și cămătarului spoliator Moise din piesa *Lipitorile satului* de V. Alecsandri sau evreul Aron din scurta povestire *Pastramă Trufanda* scrisă de Caragiale, a circulat în literatura noastră o nejustă accepțiune a imaginii evreului. Această receptare a luat forma unui clișeu negativ, greu de contrabalansat prin existența câtorva personaje cu trăsături pozitive, precum bancherul Simon din romanul confesiune *Roxana* de Galaction sau micul negustor Ianke din târgul Podenilor din celebra piesă a lui Victor Ion Popa, care are înțelegerea de a trece peste barierele culturale.

Prin marea diversitate de personaje care abundă în romanul său ca într-un caleidoscop, Peltz îmbogățește și, în același timp, demitifică o prejudecată literară, el propune o tipologie umană realistă, cea a evreului de rând, a omului obișnuit, cu profesii mărunte, cu destine comune, cu scăderi și împliniri, cu decăderi și eșecuri, cu bune și cu mai puțin bune, așa cum este viața pe acest pământ pentru mulți dintre noi.

Majoritatea scriitorilor din perioada interbelică care au cuprins periferia ca sursă de inspirație tematică au privit-o dintr-o perspectivă cu puternice note sociologice. În acest sens, romanul lui Peltz nu este singular în perioada dintre cele două războaie, deoarece scriitorii interbelici au înfățișat cu precădere mediile profesionale sau umane defavorizate, au adus în prim plan actualitatea cazurilor de natură socială, a întâmplărilor obișnuite ale vieții din mahalalele disprețuite sau evitate de condeiul scriitorilor până în acel moment.

Viziunea satirică asupra mahalalei pe care Caragiale a impus-o în literatura română la sfârșitul secolului al XIX-lea, reliefând cu precădere contrastul dintre formă și fond evidențiat în atitudinea, exprimarea, orientarea politică și vestimentația gălăgioșilor mahalagii, începe să fie înlocuită, treptat, în perioada interbelică de o imagine gravă, sumbră a existenței de la periferie. Există deosebiri fundamentale între mahalaua lui Caragiale și periferia interbelică, dar nu din perspectiva unei delimitări geografice, ci a uneia sufletești. Scriitorii vremii încep să se specializeze în transpunerea literară a mediilor umane mai puțin studiate, a universurilor închise, repudiate sau ignorate. Spațiul periferic al mahalalei va fi cel care va face trecerea scriitorilor de la inspirația de tematică rurală la epica citadină, scriitorii, asemenea lui Peltz, fac o incizie adâncă în straturile realului pentru a scoate la suprafață accidentalul, cazurile, comportamente, vicii umane, obsesii, patimi, într-o încercare de a scoate din anonimul destinele comune, șterse ce devin, astfel, subiecte de literatură.

Dacă la început, cărțile cu subiect din lumea mahalalei au adus o culoare exotică în peisajul literar românesc, exercitând în rândul cititorilor un fel de extaz, de curiozitate în fața figurilor reprezentative ale acestui spațiu marginal, cu timpul, se va ajunge la o mai bună cunoaștere, la un moment de înțelegere a perifericului, prin perceperea, mai ales, a laturilor umane pozitive din acest spațiu damnat, a unor destine marcate de puternice resurse de umanitate.

Bibliografie

- CĂLINESCU, George, *Ulysse*, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- COSTESCU, George, *Bucureștii vechiului regat*, București, Editura Capitel, 2005.
- CRAIA, Sultana, *Fețele orașului*, București, Editura Eminescu, 1988.
- DOICESCU, Graziella, *Captivantul București interbelic*, București, Editura Vremea, 2008.
- LĂZĂRESCU, Rodica, *Viața cu haz și fără a numitului Peltz. Contribuții bio-bibliografice*, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară G. Călinescu, 2005.
- LOVINESCU, E., *Istoria literaturii române contemporane. 1900-1937*, București, Editura Minerva, 1989. (reproduce textul din *Scrieri* 6, ediție și postfață de Eugen Simion, Editura Minerva, București, 1975).
- MANOLESCU, Nicolae, *Arca lui Noe* (ediția a II-a), București, Editura Eminescu, 1991.
- MORAR, Ovidiu, *Scriitori evrei din România*, București, Editura Ideea Europeană, 2006.
- OIȘTEANU, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română* (ediția a III-a, revăzută, adăugită și ilustrată), Iași, Editura Polirom, 2012.
- MAJURU, Adrian, *Prin Bucureștiul albanez*, București, Editura Privirea, 2006.
- MAJURU, Adrian, *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, București, Editura Compania, 2003.
- PELTZ, I., *Amintiri din viața literară*, București, Editura Casa Românească, 1974.
- PELTZ, I., *Calea Văcărești*, (prefață de Virgil Ardeleanu), Editura pentru Literatură, București, 1966.
- PELTZ, I., „Predoslovie”, în *Scrieri* vol. I, p. 5, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- RÂPEANU, Valeriu, *Scriitori dintre cele două războaie mondiale*, București, Editura Cartea Românească, 1985.
- ȘERBU, Ieronim, „Reflecții asupra operei lui I. Peltz” în *Itinerarii critice*, București, Editura Minerva, 1971.

ZALIS, Henri, *Estetica imperfecției*, Timișoara, Editura Facla, 1979.

ZAMANI, Lelia, *Negustori, negustorași și negustoreli în vechiul București*, București, Editura Vreamea, 2009.